

JOSEPH CAMPBELL

PADEN NAAR
GELUK

Mythen en verhalen als bron
van persoonlijke groei

ten have

Joseph Campbell

Paden naar geluk

Mythen en verhalen als bron van persoonlijke groei

Bewerkt en ingeleid door David Kudler

th ten have

Oorspronkelijk verschenen onder de titel *Pathways to Bliss; Mythology and Personal Transformation* bij New World Library, Novato, Californië, VS

© 2004 Joseph Campbell Foundation (www.jcf.org)

Collected Works of Joseph Campbell / Robert Walter, Executive Editor / David Kudler, Managing Editor

Dit werk verscheen eerder onder de titel *Volg de stem van je hart; Mythologie als bron voor persoonlijke groei* bij Uitgeverij Ten Have, 2009

© Nederlandse vertaling: Uitgeverij Ten Have, 2009
www.uitgeverijtenhave.nl

Vertaald uit het Engels door Marce Noordenbos
Omslag Bij Barbara

ISBN 978 90 259 0942 0

ISBN e-book 978 90 259 0943 7

NUR 740

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veeelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Uitgeverij Ten Have vindt het belangrijk om op milieuvriendelijke en verantwoorde wijze met natuurlijke bronnen om te gaan. Bij de productie van het papieren boek van deze titel is daarom gebruikgemaakt van papier waarvan het zeker is dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid.

Inhoud

Voorwoord	9
Inleiding	13
I De noodzaak van riten	25
II Mythen door de eeuwen heen	46
III Samenleving en symbool	71
IV Mythe en het zelf	89
V Persoonlijke mythe	112
VI Het zelf als held	138
VII Dialogen	163
Noten	187
Register	195
Over de auteur	200
Over de Joseph Campbell Foundation	207
Over het verzamelde werk van Joseph Campbell	208

De noodzaak van ritens¹⁴

De functies van de mythologie

Van oudsher is het de belangrijkste functie van een levende mythologie om het bewustzijn te verzoenen met de allereerste voorwaarden van het eigen bestaan, oftewel met de aard van het leven.

Het leven voedt zich met leven. De eerste wet luidt: de ene keer eet ik jou op, de andere keer eet jij mij op. Voor het bewustzijn is dit geen eenvoudige boodschap. Dat het leven zich met leven – met dood – voedt, was al miljarden jaren aan de gang voordat er ogen opengingen en zich bewust werden van wat zich om hen heen afspeelde, lang voordat homo sapiens zijn intrede deed in het universum. De vitale organen waren zo geëvolueerd dat zij afhankelijk werden van de dood van anderen. Deze organen bezitten impulsen waar je bewustzijn geen weet van heeft en als het dat wel had, zou deze horror van ‘eten of gegeten worden’ je weleens heel bang kunnen maken.

De impact van deze horror, van het monster ‘leven’, op het gevoelige bewustzijn is enorm. Het leven is een verschrikkelijke aanwezigheid en zonder dat monster zou je hier niet zijn. De eerste functie van een mythologische orde is altijd al geweest om het bewustzijn hiermee te verzoenen.

De eerste, primitieve mythologieën zijn affirmatief: ze omhelzen het leven zoals het is. Ik denk niet dat er een antropoloog is die ooit een

primitieve mythologie heeft ontdekt die negatief tegenover de wereld staat. Als je je realiseert waar de primitieve mens mee te maken kreeg – de pijn en de angsten en de problemen om alleen al te overleven – dan is dat ongelooflijk. Ik heb over de hele wereld mythen bestudeerd van deze culturen en ik herinner me niet één negatief woord in het primitieve denken met betrekking tot het bestaan of het universum. Wereldmoehed komt later, bij mensen met een luxer leven.

De enige manier om het leven te affirmeren is om het honderd procent te affirmeren, tot in de verrotte, afschuwelijke kern. Dit is het soort affirmatie dat je in primitieve rituelen terugziet. Sommige zijn zo wreed, dat je er nauwelijks over kunt lezen, laat staan naar kunt kijken. Toch bieden ze de jonge adolescent een levendig beeld: het leven is een monster en als je wilt leven, moet je het op déze manier doen, dat wil zeggen volgens de tradities van de stam.

Dat is de eerste functie van de mythologie: niet louter een verzoening van het bewustzijn met de basisvoorwaarden van het eigen bestaan, maar een verzoening vanuit dankbaarheid, vanuit liefde, vanuit de erkenning van de goedheid. Door de bitterheid en de pijn heen is de belangrijkste ervaring dat het leven in de kern een goed, wonderbaarlijk iets is. Deze affirmatieve houding wordt met dit soort afschuwelijke rituelen en mythen mee overgedragen.

Rond de achtste eeuw voor Christus vindt zoals ik het noem de Grote Ommekeer plaats. Mensen die over een zekere gevoeligheid en een zeker bewustzijn beschikten konden zich niet meer neerleggen bij de dagelijkse horror van het leven. Hun wereldvisie eechoot na in de woorden van Schopenhauer: ‘Het leven is iets wat er niet had mogen zijn.’¹⁵ Het leven is een fundamentele, metafysische, kosmische vergissing. Veel mensen vonden het zo afschuwelijk dat ze zich terugtrokken.

Wat voor mythologie ontstaat er dan? In die periode verschijnen er in de mythologie elementen van afzondering, afwijzing en renunciatie – de negatie van het leven. Hier vinden we de escapistische mythologie. En dan bedoel ik ook echt escapisme: weg van de wereld. Maar hoe doe je dat, hoe kom je af van de drang om te leven of van de wrok omdat het leven je niet geeft waar je recht op meent te hebben, dat het deze horror blijkt te zijn? Hoe kun je die levensdrang of die teleurstelling in het leven de kop in drukken? Door de wereldontkennende, de kosmos-

ontkennende mythologieën aan te hangen die deze functie vervullen. Het jainisme en het vroege monastieke boeddhisme zijn goede voorbeelden van deze metafysische benadering.

Het jainisme is misschien wel de oudste levende religie van de wereld. Er zijn nog maar weinig jains in leven, hoofdzakelijk in en rond Bombay. Hun eerste wet is *ahimsā* oftewel geweldloosheid, geen leven schaden. Ironisch genoeg is het een zeer rijke groepering in India, want als je een carrière zoekt waar je geen levens schaad – fysiek althans – dan blijkt bankieren een van de beste opties. En dus zijn ze een kleine maar uitermate elitaire groep geworden.

Zoals de meeste negatieve sekten, zijn ze verdeeld in twee gemeenschappen. De ene is de lekengemeenschap, waarvan de leden gewoon in de wereld leven. De andere is die van de monniken en de nonnen die door de eersten worden onderhouden. Veel te onderhouden is er natuurlijk niet, want zij leven in het bos en hun belangrijkste taak is om niet meer mee te doen.

Hoe pak je zoiets aan? Je begint met niets meer te eten dat lijkt te leven. Je eet natuurlijk geen vlees, dat is taboe nummer één. Maar je eet ook geen dingen die er als levende groente uitzien. Je plukt geen appels of sinaasappels. Je wacht totdat ze op de grond vallen. Stel je eens het verrukkelijke feestmaal van een ascetische jain voor. Uiteindelijk eet je alleen nog dode bladeren en dergelijke, maar dankzij yoga-ademhaling en discipline weet je zelfs uit dat kleine beetje eten voldoende voeding te halen.

Het tweede doel is om je door deze manier van leven te ontdoen van al het verlangen naar het leven. Het idee is om pas te sterven wanneer je al je verlangen naar het leven kwijt bent en om die twee te laten samenvallen. In het laatste stadium leg je een eed af om per dag slechts een bepaald aantal stappen te zetten. Langzaam maar zeker breng je het aantal stappen terug, want met elke stap die je zet breng je, zeker in het bos, schade toe aan schimmels, mieren en misschien zelfs de bodem.

De grondgedachte van deze traditie – en het is een fantastisch beeld van het universum – is dat alle dingen levende zielen zijn, ook wel monaden van het leven genoemd, op hun weg omhoog. Waar jij je voet op zet is een levend iets, en na een groot aantal incarnaties bereikt het een leven als mens, die zijn voet neerzet op iets wat leeft. Ik vind

dit een van de mooiste verbeeldingen van het universum als eenheid: het opstijgen uit de poel van de *jiva's*, oftewel levende monaden. Het doet me denken aan een fles frisdrank waarvan je de dop af draait: alle belletjes komen omhoog. Waar komen ze vandaan? Waar gaan ze naartoe? Hun oorsprong ligt voorbij alle categorieën en hun einddoel ligt voorbij alle categorieën. Maar daartussenin, in het leven, bevinden ze zich op hun weg omhoog.

We kunnen dus twee houdingen ten aanzien van het grote mysterie onderscheiden. De een is volledige affirmatie. Je zegt nergens ‘nee’ tegen. Je hebt wel zeggenschap over je bestaan, je normen en waarden en je sociale positie, maar diep in je hart zeg je er ‘ja’ tegen. De andere houding is daadwerkelijk ‘nee’ zeggen – en dan ook helemaal. Alleen als het echt niet anders kan neem je nog deel aan de horror van dat alles. Waar je op uit bent is maken dat je wegkomt.

Voor zover uit de geschriften is op te maken ontstaat er een derde systeem tijdens het zoroastrisme, dat tussen de elfde en mogelijk de zevende eeuw voor Christus zijn intrede deed. Er ontstaat een notie van een godheid – Ahoera Mazda, de heer van het licht en de waarheid – die een volmaakte wereld heeft geschapen. Angra Mainyu, de heer van de misleiding, vernietigt of ontkracht deze wereld. Volgens Zarathoestra (of Zoroaster) is het herstel van de volmaakte wereld in aantocht en kunnen wij aan dat herstel bijdragen. Door in ons leven en ons handelen het goede te verkiezen boven het kwade, helpen we de verloren gegane goede wereld stukje bij beetje in ere te herstellen.

We zien dat deze geloofsvorm ons heeft bereikt via de latere stadia van de Bijbelse traditie en de christelijke traditie van de zondeval en de opstanding uit de dood.

Deze derde positie biedt een verbeteringsmythologie. In deze wereldvisie klinkt de notie door dat er met bepaalde activiteiten een verandering kan worden bewerkstelligd. Door middel van gebed, goede daden of andere activiteiten kun je de fundamentele principes, de basisvoorwaarden van het leven veranderen. Je affirmeert de wereld op voorwaarde dat deze zich voegt naar jouw notie van hoe de wereld zou moeten zijn. Het is alsof je met iemand trouwt om hem of haar te verbeteren. Dat is geen huwelijk.

Voor zover ik weet zijn dit de drie belangrijkste mythologische ge-

zichtpunten van de hoge cultuur: de een is een volledige affirmatie, de ander een volledige verwerping en de derde zegt: 'Ik ben vóór de wereld als die wordt zoals ik vind dat hij moet zijn.' In gesecculariseerde vorm vinden we dit laatste gezichtspunt natuurlijk ook terug in de progressieve attitude om de wereld te willen verbeteren, die we overal om ons heen zien.

Een mythologische orde is een samenstel van beelden dat het bewustzijn het gevoel geeft dat het bestaan zin heeft – wat het, lieve vrienden, niet heeft. Het is gewoon. Maar de geest vraagt voortdurend naar betekenis; die kan pas meedoen als hij weet welke wetten er gelden (of die zelf bedenkt).

Mythologieën bieden ons de mogelijkheid het spel te spelen: hoe kun je de schijn wekken dat je zus of zo doet? Uiteindelijk ontstaat er door het spelen van het spel de positieve ervaring van het 'zijn' in zijn, van betekenisvol leven. Dat is de eerste functie van de mythologie, om bij het individu een dankbaarheid, een affirmatief ontzag te wekken voor het monsterlijke mysterie van het bestaan.

De tweede functie van de mythologie is om een beeld van de kosmos te geven, een beeld van het universum om ons heen, dat dit ontzag oproept en in stand houdt. Deze functie kunnen we de kosmologische functie van de mythologie noemen.

Het gaat hier niet om wat waar is. Nietzsche zegt dat het ergste wat je een gelovige kunt geven de waarheid is. Is iets waar? Wat kan het je schelen? Binnen de mythologische verbeelding gaat het om: dit is hoe ik het wil, dit is de bron van mijn leven. Zet vraagtekens bij de kosmologische authenticiteit van het archaische beeld van het universum van een geestelijke, bij zijn visie op de geschiedenis van de wereld – 'Wie ben jij, hoogmoedige, om dit wonderbaarlijks dat de bron is van mijn hele leven in twijfel te trekken?'

Mensen leven door een spel te spelen en dat spel kun je verpesten door als een saaie Piet binnen te vallen en te zeggen: 'Wat is hier het nut van?' Een kosmologisch beeld geeft je de ruimte waarbinnen je het spel kunt spelen dat je helpt je leven, je bestaan, te verzoenen met je eigen bewustzijn, verwachtingen of zingeving. Dat is wat een mythologie of een religie te bieden heeft.

Natuurlijk moet het wel een consistent systeem zijn. Een van mijn

meest verbijsterende ervaringen had ik tijdens de reis naar de maan van de Apollo 10. Het was de vlucht vóór de feitelijke maanlanding, toen die drie geweldige mannen tijdens Kerstmis rond de maan cirkelden. Ze hadden verteld hoe dor en droog de maan eruitzag en vervolgens lazen ze ter ere van het kerstfeest voor uit het eerste boek van Genesis. Terwijl ze door de ruimte suisden, lazen ze die eeuwenoude tekst die niets met die kosmos te maken had, waarin het universum werd beschreven als een platte koek van drie verdiepingen die in zeven dagen was geschapen door een god die zich ergens ophield onder de sfeer waar zij op dat moment doorheen vlogen. Ze hadden het over het scheiden van de wateren boven en de wateren onder, terwijl ze net hadden gezegd hoe droog het er was. Ik was me die avond sterk bewust van de enorme kloof tussen de religieuze traditie en de feitelijke fysieke situatie. Wat een ramp voor onze wereld dat we niets hebben wat onze harten zo kan raken als die oude verzen én aansluit bij het feitelijke, waarneembare universum!

Een van de problemen van onze Bijbelse traditie is dat het een beeld is van het universum dat vijfduizend jaar geleden door de Soemeriërs is geponereerd. Sindsdien hebben we twee modellen van het universum gehad: het ptolemeïsche systeem en, de afgelopen vier tot vijfhonderd jaar, het copernicaanse universum met het zonnestelsel en de ronddraaiende melkwegstelsels. Maar we zitten mooi opgescheept met dat grappige verhaaltje uit het eerste hoofdstuk van Genesis. Het heeft niets te maken met de rest, zelfs niet met het tweede hoofdstuk van Genesis.

De tweede functie van mythologie is dus het geven van een beeld van de kosmos waardoor je je gevoel van mystiek ontzag kunt bewaren, en alles waarmee je in het universum om je heen in contact komt, kunt verklaren.

De derde functie van een mythologie is het valideren en in stand houden van een bepaald sociologisch systeem: een gemeenschappelijk stelsel van geboden en verboden, van wat gepast en ongepast is, waarvan die specifieke sociale eenheid voor haar bestaan afhankelijk is.

In traditionele samenlevingen maken dit soort wetten ten aanzien van orde en gezag deel uit van de kosmologische orde: hun geldigheid en onaantastbaarheid zijn net zo groot. In de Bijbelse traditie is er bijvoorbeeld één God die het universum heeft geschapen; diezelfde godheid zou op de berg Sinaï aan Mozes de sociale wetten hebben

verkondigd, de Tien Geboden en zo meer. De sociale wetten van deze heilige gemeenschap hebben dus dezelfde geldigheid als de wetten van het universum. Je kunt niet zeggen: 'Ik vind het niet leuk dat de zon in het voorjaar en de zomer zo vroeg opkomt. Ik zou liever hebben dat het wat later was.' Je kunt evenmin zeggen: 'Ik vind het niet leuk dat je bij een maaltijd geen vlees én melk mag gebruiken.' Beide wetten zijn afkomstig uit dezelfde bron. Ze zijn apodictisch, dat wil zeggen dat er geen tegenspraak mogelijk is. De sociale geboden van een traditionele, op mythen gebaseerde maatschappij zijn evenzeer boven alle kritiek verheven als de wetten van het universum zelf. Je kunt ze niet veranderen en als je er tegenin gaat, betekent dat je eigen ondergang.

Dit is kenmerkend voor de oude, traditionele mythologische opvatting van moraliteit. De moraliteit is gegeven en een groep mensen zal nooit kunnen besluiten: 'Dit is achterhaald, dit is absurd, hier gaan we nu met z'n allen aan kapot. Laten we het veranderen. Laten we het rationeel bekijken.' De Kerk kan er niets aan veranderen en geen enkele traditionele gemeenschap kan er iets aan veranderen. Dit is de wet, punt uit. Dit is waar de paus tegenaan loopt bij het gedoe rond anticonceptie. Hij begeeft zich in een absurde positie door te zeggen dat hij weet wat God van dit soort dingen vindt.

Ik heb een boodschap voor de paus, die ik tot nog toe niet heb kunnen overbrengen. Wanneer Dante in de *Divina Comedia* bij het hemelse auditorium van de hemelse roos aankomt, wijst Beatrice hem de vergadering. Ze zien die schitterende witte roos met in het midden de Drie-eenheid. Laten we het het Rozenbekken noemen. Een hele groep mensen heeft zich verzameld, alle zielen die zijn geschapen om de plek van de gevallen engelen in te nemen. Beatrice vertelt Dante dat het bekken bijna vol is. Dat was in 1300. Denk je eens in wat er sindsdien is gebeurd. De paus heeft zijn boeken gewoon niet goed gelezen. Het is namelijk tijd om ermee op te houden. Het is al volbracht, zo luidt de boodschap. Op een bepaald moment moet je ophouden met dat bekken te willen vullen. Er zijn zelfs geen staanplaatsen meer. Hoe dan ook, zo gaat het in de Bijbelse traditie.

Iets vergelijkbaars vind je in India. Daar leeft niet het idee van een scheppende god, maar van *brahman*, een onpersoonlijke kracht die het universum tot leven wekt en het ook weer wegneemt. Vast onderdeel

van deze universele orde zijn de wetten waar de verschillende dieren en planten aan gehoorzamen, evenals de wetten van de Indiase maatschappelijke orde, het kastensysteem. Die kunnen niet worden veranderd. Ze zijn een uitdrukking van de universele orde.

In India is er tot op de dag van vandaag een conflict tussen de traditie van de kasten en de taboes die daaruit voortvloeien enerzijds en de seculiere wetten van de huidige Indiase staat anderzijds. Een paar jaar geleden zei de hogepriester van een van de grote hindoe-tempels: 'Als je Brits wilt zijn, maak je dan los van je kaste. Als je hindoe wilt zijn, gehoorzaam dan de geschriften.' En in de geschriften staat dat elke kaste zijn eigen rol en plaats heeft. In de traditionele maatschappij is de sociale orde dus onderdeel van de natuurlijke orde en bestaat er zoiets als een morele wet. Mensen gebruiken deze term nog steeds, maar wat gister moreel was, kan vandaag immoreel zijn geworden. Tijdens mijn leven heb ik gezien dat het meer dan een theoretische mogelijkheid is.

De vierde functie van de mythologie ten slotte is psychologisch van aard. De mythe moet het individu door de stadia van zijn leven heen voeren, vanaf de geboorte door de volwassenheid naar de aftakeling en de dood. De mythologie moet dat in overeenstemming doen met de sociale orde van de groep waar het individu deel van uitmaakt, de kosmos zoals die door zijn groep wordt begrepen en het monsterlijke mysterie.

In onze wereld zijn de tweede en de derde functie overgenomen door seculiere ordes. Onze kosmologie is in handen van de wetenschap. De eerste wet van de wetenschap is dat de waarheid nog nooit is ontdekt. De wetten van de wetenschap zijn werkhypothesen. Wetenschappers weten dat er elk moment iets kan worden ontdekt dat de op dat moment geldende theorie onderuithaalt. Het gebeurt aan een stuk door. Het is vermakelijk. In een religieuze traditie geldt dat hoe ouder de doctrine is, hoe groter de waarheid ervan.

In de wetenschappelijke traditie daarentegen is een verhandeling die tien jaar geleden is geschreven al verouderd. Er is een voortdurende beweging vooruit. Er is dus geen wet, geen rots der eeuwen waar je op kunt rusten. Niets van dat alles. Het verandert voortdurend. En we weten dat zelfs een rots verandert, ook al duurt het een hele tijd voordat het geen rots meer is. Niets is blijvend. Alles is in beweging. Ook in de sociale sfeer zien we onze wetten niet als door een goddelijke macht

verordend. Je hoort het af en toe nog wel, bijvoorbeeld bij het huidige abortusdebat: God heeft gesproken tot Senator die en die, tot Eerwaarde zus of zo. Maar verder lijkt het weinig betekenis te hebben. De wet van God is niet langer de rechtvaardiging voor de wetten van de staat. Het Congres beslist wat een passend doel is voor de maatschappelijke orde en welk instituut dat doel moet verwezenlijken. In onze seculiere maatschappij hoeven we, zoals ik het zie, de kosmologische en de sociologische functie niet meer als een probleem te beschouwen.

De eerste en de vierde functie spelen echter gedurende ons hele leven nog wel een rol en het zijn die functies waar ik het hier over wil hebben. We zullen ver afdwalen van de oude tradities. De eerste gaat over de kwestie van het ontzag. En zoals ik al zei, kun je daar op drie manieren mee omgaan.

De vierde functie is de pedagogische. In wezen is het de functie van de pedagogische orde om een kind naar de volwassenheid te begeleiden en om vervolgens ouderen te helpen los te laten. De jeugd is een periode van gehoorzaamheid en afhankelijkheid. Het kind is afhankelijk van de ouders, kijkt naar de ouders voor advies, hulp en waardering. Er komt echter een periode dat het individu zijn afhankelijkheid moet opgeven en zelf de autoriteit moet worden. Hier kunnen we een onderscheid maken tussen de traditionele benadering van dit probleem en de huidige westerse. De traditionele benadering is dat de volwassene die vanuit de afhankelijkheid naar verantwoordelijkheid is gegaan kritiekloos de wetten van de gemeenschap moet aanvaarden en uitdragen. In onze huidige wereld wordt van het individu verlangd dat hij zijn kritische vermogen ontwikkelt; je wordt geacht de maatschappelijke orde en jezelf onder de loep te nemen, en vervolgens een kritische bijdrage te leveren. Dat betekent niet dat je de hele zaak opblaast. Het betekent ook niet dat je de zaak opblaast voordat je erachter bent wat het is.

Het is deze laatste functie waar ik dieper op in wil gaan.

Mythen en de ontwikkeling van het individu

Ik heb gemerkt dat de psychologische functie door alle culturen heen de meeste constante van de vier is. Ga maar na met welke problemen een zich ontwikkelend individu te maken krijgt, of we het nu hebben over

een Sioux op de prairie van het achttiende-eeuwse Noord-Amerika, een Congolees in de oeroude jungle van Afrika of een hedendaagse stedeling in de mechanisch geconstrueerde wildernis waar we als moderne mensen in zijn beland. Wat onze psychologische ontwikkeling betreft volgen we allemaal van de wieg tot het graf een vergelijkbaar pad.

De menselijke soort onderscheidt zich van de rest doordat we te vroeg geboren worden. We worden geboren en zijn zo'n vijftien jaar lang niet in staat voor onszelf te zorgen. De puberteit dient zich pas rond een jaar of twaalf aan en de fysieke volwassenheid pas tegen de twintig. Het grootste deel van deze lange levensboog bevindt het individu zich in een staat van psychologische afhankelijkheid. We leren als kinderen op elke stimulus, elke ervaring, te reageren met: 'Wie helpt me?' We hebben een afhankelijkheidsrelatie met onze ouders. Elke situatie roept ouderbeelden op: 'Wat zouden papa en mama willen dat ik deed?' Voor Freud was deze afhankelijk een belangrijk gegeven.

Stel dat je gaat studeren, dan heb je je misschien pas op je vijfenvestigste aan andermans autoriteit ontworsteld. Maar helemaal ervan af kom je nooit. Je kunt aan het aantal voetnoten in de tekst zien in hoeverre een schrijver zich aan andermans autoriteit heeft ontworsteld. Je moet de durf hebben met je eigen opvattingen te komen en het aan de ander overlaten om te bepalen of jij voor hem of haar een autoriteit bent.

Vergelijk bijvoorbeeld een hoogleraar die op de televisie vragen beantwoordt met een atleet die wordt geïnterviewd. De academicus zal heel vaak kuchen en aarzelen, zodat je je afvraagt of hij wel weet waar hij het over heeft. Vanwaar dat gehaper? Vervolgens zie je een honkballer en die antwoordt zonder aarzelen. Hij praat met autoriteit. Hij praat met gemak. Ik ben er elke keer weer van onder de indruk. De atleet heeft zich aan andermans autoriteit ontworsteld toen hij op zeventien of achttienjarige leeftijd de beste pitcher op het speelveld was geworden. Die arme hoogleraar heeft onder andermans autoriteit gewerkt totdat hij grijze haren had en nu is het te laat. Nu is het tijd om helemaal van het toneel te verdwijnen.

Op een gegeven moment verwacht de maatschappij dat dit afhankelijke wezentje iemand wordt die zelfstandig initiatief neemt, iemand die zich niet simpelweg tot papa en mama wendt voor hulp, maar zelf papa of mama wordt.

In oudere culturen dan de onze dienden puberteitsriten om een psychologische transformatie te bewerkstelligen. Het maakt niet uit of je weet hoeveel twee plus twee is, of 962.000 plus x . Waar het om gaat is dat je in één klap je verantwoordelijkheid neemt, zonder jezelf te corrigeren. Iemand die wordt verscheurd tussen afhankelijkheid en verantwoordelijkheid is neurotisch: hij is ambivalent en wordt twee kanten uit getrokken.

Neurotici zijn gewoon mensen die de psychologische drempel niet helemaal over zijn gegaan. Er gebeurt iets en hun eerste reactie is: Waar is papa? Dan pas realiseren ze zich plotseling: O ja, ik ben papa! Deze veertigjarige kleuters die op een freudiaanse sofa liggen te huilen, zijn gewoon mensen die eerst afhankelijk reageren en dan moeten bedenken: Wacht eens even, ik ben volwassen.

Iedereen is dus groot geworden met onderworpenheid aan autoriteit en angst voor straf: je kijkt voortdurend naar degene boven jou of je het goed doet. En dan, in de puberteit, word je plotseling geacht volwassen te worden en verantwoordelijkheid voor je eigen leven te dragen. Alle automatische reacties die een jaar of twintig lang hebben geleid tot de onderwerping aan de autoriteit, moeten nu plaatsmaken voor de onderstelling dat je zelf de autoriteit bent. De primitieve initiatie- en puberteitsriten, die nog voortbestaan in het tikje dat de bisschop bij het vormsel hoort te geven, zijn bedoeld om je te doen ontwaken; om je volwassenheid te doen ontwaken en je jeugd achter je te laten.

Wanneer bijvoorbeeld de jongetjes van de Aranda, een Aboriginastam, lastig worden en niet meer naar hun moeders luisteren, komen de vrouwen bij elkaar om de jongens er met stokken flink van langs te geven tegen hun benen. Binnen een paar weken gebeurt er dan iets interessants. De mannen trekken bizarre kostuums aan, zodat ze eruitzien als de goddelijke wezens uit de verhalen die ze hun kinderen hebben verteld, en rennen de gemeenschap binnen met snorhouten, yawls en nog veel meer dat vreselijke herrie maakt. De jongens vluchten doodsbang naar hun moeder. Dan pakken de mannen hen beet en nemen hen mee. Met andere woorden: aan hun moeder hebben ze niets meer. Nu moeten ze het onder ogen zien.

En wat ze onder ogen moeten zien is geen lolletje. Een van de kleine crises vindt plaats wanneer de jongens achter een omheining van struik-

gewas worden achtergelaten. 's Nachts gebeuren er buiten de omheining allerlei interessante dingen, zoals dansen. Tegen de jongens is gezegd dat ze niet mogen kijken. Je raadt misschien al wat er gebeurt met een jongen die toch kijkt? Die wordt gedood en opgegeten.

Het is een manier om met jeugdige delinquenten om te gaan: alle jongeren die niet meewerken aan de samenleving die hen ondersteunt gewoon uitroeien. Het nadeel van deze methode is natuurlijk wel dat je de gemeenschap het vernieuwende talent ontnemt: alleen de brave jongens overleven het.

Na verloop van tijd krijgen de jongens allemaal de kans om te kijken wat zich daar afspeelt. Om de beurt mogen ze voor de omheining plaatsnemen: bange jongens van een jaar of twaalf. Als het dansen afgelopen is, komt er een vreemde man naar voren die de mythe van de Kosmische Kangaroo opvoert. Dan komt de Kosmische Hond naar voren en valt de Kangaroo aan. Dit maakt allemaal deel uit van de mythologie van de totemvoorouder. De jongen zit dus aan de kant te kijken, totdat die twee grote kerels op hem af komen rennen en hem bespringen. En hem blijven bespringen.

De jongen zal Kangaroo en Hond nooit meer vergeten. Het is misschien niet erg verfijnd, maar de jongen heeft de boodschap begrepen, en heel veel boodschappen zijn er niet. Alle vroege beelden van de vader en de moeder zijn overgedragen op de voorouderlijke beelden van de stam zelf.

Er gebeuren nog meer behoorlijk opwindende dingen: er volgen nog meer spektakels en de jongen wordt besneden. Hij krijgt een speciaal voorwerp, een *tjurunga*, dat de wond moet helen en hem beschermen, en dat een soort persoonlijke fetisj wordt. De mannen voeden de jongen met hun eigen bloed. Ze snijden in hun armen en de jongen leeft van bloed: bloedkoek, bloedsoep. Zijn lichaam komt onder het bloed te zitten.

Wanneer alles achter de rug is, is de jongen niet meer de jongen die hij voor het ritueel was. Er is een heleboel gebeurd. Zijn lichaam is veranderd, zijn psyche is veranderd – en dan wordt hij naar de meisjes gestuurd.

Een van hen, de dochter van de man die hem heeft besneden, is al uitgekozen als zijn toekomstige vrouw. Hij heeft geen keus. Er is hier geen sprake van persoonlijke vrijheid. Hij heeft niet de mogelijkheid

om te zeggen: ‘Ik zie dit niet zitten. Ik wil iets anders.’ Hij is nu gegarandeerd een kleine man en hij zal zich gedragen zoals een man van zijn stam zich hoort te gedragen.¹⁶

Deze gemeenschappen hebben te maken met een overlevingsprobleem en het individu dat wordt ingewijd in de sociale orde moet zodanig worden ingewijd dat zijn automatische reacties stroken met de behoeften van de gemeenschap. De gemeenschap maakt hem geschikt voor die orde: hij wordt bewerkt tot een orgaan van een bepaald organisme. Geen onafhankelijke gedachten, alstublieft.

In de gemeenschappen van een traditionele cultuur is volwassenheid dus de manier waarop je binnen de grenzen van de culturele traditie leeft. Je wordt een voertuig van de morele orde. Je dwingt die af. Je gelooft hem. Je bent hem.

In onze cultuur gelden andere eisen. We vragen onze studenten kritisch te zijn, onze kinderen om hun verstand te gebruiken, om individuen te worden en verantwoordelijkheid op zich te nemen voor hun eigen leven. Sommigen beginnen te vroeg, naar mijn mening, maar door de bank genomen ligt hier een enorm creatief potentieel. Toch creëert het een geheel nieuw probleem met betrekking tot onze mythologieën. In tegenstelling tot traditionele culturen zijn wij er niet op uit om onze medemens de traditie zo krachtig in te prenten dat hij eenvoudigweg een wandelende kopie wordt van wat er al was. Bij ons gaat het er juist om dat hij een eigen persoonlijkheid ontwikkelt; bij uitstek een hedendaags westers probleem, maar dat wisten we al.

In India wordt het individu bijvoorbeeld geacht zich precies zo te gedragen als van oudsher van iemand van zijn kaste wordt verwacht. Het begrip *sati* – het oude ritueel waarbij de echtgenote zich op de brandstapel van haar overleden man gooit, een voor ons fijngevoelige westerlingen gruwelijke rite – komt van het Sanskriet *sat*, de vrouwelijke vorm van het werkwoord dat ‘zijn’ betekent. Een vrouw die haar plicht als echtgenote tot het eind toe vervult is iets, juist doordat ze een echtgenote is. En degene die niet gehoorzaamt aan deze *sat*, deze *dharma*, deze ondersteunende wet, is *asat*: een ‘niets’.

Deze manier van kijken staat haaks op die van ons westerlingen. Als iemand simpelweg volgens andermans autoriteit leeft en precies doet wat hem wordt gevraagd, zich identificeert met zijn sociale rol, dan

noemen we zo iemand bekrompen, een sul: 'Hij ís niemand.'

De volgende stap is een psychologische transformatie waar iedereen mee te maken krijgt: de overgang van volwassenheid naar ouderdom en het afnemen van de vermogens. In primitieve samenlevingen en alle archaische hoge culturen vindt deze transitie eerder plaats dan bij ons, vanwege onze hoogontwikkelde medische wetenschap. Het is verbijsterend op hoe jonge leeftijd deze ouderdomscrisis in veel samenlevingen haar intrede doet. Hoe dan ook, eens is het zover.

Net wanneer je hebt geleerd wat je van je onderwijzers moest leren, en alle bewegingen van de ziel die onverenigbaar zijn met jouw specifieke sociale orde hebt onderdrukt, net wanneer je ter zake kundig begint te raken, leiding en sturing gaat geven, verlies je je grip. Je geheugen wordt minder, je handen laten dingen vallen, je bent 's avonds vermoeider dan je altijd was, je verkiest steeds vaker slaap boven actie – langzaam maar zeker raak je uitgerangeerd. Dan dient zich ook nog eens een nieuwe, zeer vitale generatie met een ander kapsel aan en je denkt: Ze bekijken het maar. Mythologieën moeten een antwoord bieden op deze situatie van uitgerangeerd raken.

Als je je levensenergie en alle energie waar de wereld om heeft gevraagd in de verwezenlijking van de doelen van een bepaalde maatschappelijke orde hebt gestoken en vervolgens tot de ontdekking komt dat die doelen veranderd zijn of dat jouw handelen er geen vat meer op heeft, dan raak je in een psychologische vrije val. De energie van de psyche stroomt terug naar de gebieden in het diepst van je wezen waar de maatschappij geen behoefte aan had, de gebieden die werden afgegrensd tijdens het proces van volwassenwording.

Daar loert wat Freud zo praktisch het libido heeft genoemd. Alles wat je nooit hebt mogen doen wordt nu opeens interessant. Neem de man van middelbare leeftijd die eindelijk alles wat hij moest leren en zelf meende te moeten leren onder de knie heeft. Het gaat hem allemaal makkelijk af en dus heeft hij tijd over.

Wat doet hij met die tijd? Opeens denkt hij: Wat heb ik me allemaal niet ontzegd om dit te bereiken! Wat hij heeft bereikt wordt trouwens steeds minder interessant. Ik vertel het niet graag aan mijn studenten, maar in feite is het allemaal de moeite niet waard. Je denkt alleen maar: Wat heb ik er niet voor opgegeven!

MYTHEN EN VERHALEN ALS REISGIDS OP JOUW PAD NAAR GELUK

Duizenden jaren vertelt de mens zichzelf al verhalen over goden en helden. Tegenwoordig doen we ze vaak af als onzin, omdat we niet geloven dat ze echt gebeurd zijn. Volgens wetenschapper Joseph Campbell verliezen we daardoor iets heel belangrijks: mythen houden ons een ideaal voor waardoor we onszelf verheffen.

Paden naar geluk is een verzameling van de belangrijkste essays van Campbell, waarin hij een brug slaat tussen de mythologische oerthema's en ons streven naar persoonlijke groei. Wat blijkt? Onze zoektocht is van alle tijden. Met veel humor past hij de grote voorbeelden uit de mythische-religieuze wereldliteratuur toe op onze persoonlijke uitdagingen van alledag. Campbell helpt ons op deze manier om het contact met een vergeten laag in onze cultuur en psyche te herstellen met als belangrijkste doel dat je je ware bestemming vindt.

Joseph Campbell (1904-1987) is een Amerikaanse hoogleraar Literatuurwetenschap en staat bekend om zijn vergelijkingen tussen verschillende mythologieën en religies. Zijn boeken worden ook gelezen om hun grote psychologische zeggingskracht. Hij schreef onder andere de bestseller *De held met de duizend gezichten*.

